

Co je teorie památkové péče

Vít JESENSKÝ

ANOTACE: *Teoretická studie se pokouší koncipovat systematiku teorie památkové péče, osnovu jejího utváření a uspořádání (jejího předmětu, metod tvorby, funkcí i zprostředkovávání). Teorie památkové péče se zabývá podstatou a cíli památkové péče, které zpracovává v konzistentní výkladový systém. Specifičnost předmětné oblasti vyvolává diskusi o možnostech predikce i objektivní vědeckosti dané teorie a jejich souvislostech s navazujícími poznávacími a zprostředkujícími obory: filozofií, etikou, vědou, metodologií, dějinami a managementem a politikou.*

Úvod

Usilujeme-li o rehabilitaci disciplíny teorie památkové péče a jejího přínosu, nutně musíme na počátku vymezit i objasnit, co pod touto teorií myslíme. Toto téma se vytratilo nejen u nás, kde koncept není téměř naplňován obsahem,¹ není realizován, ale i ve většině publikací a v uvažování odborníků i zájemců ve světě. V zemích s nejrozvinutější komplexní památkovou péčí snad pro to může být omluva v kontinuitě systematické teoretické práce, koncept teorie je tam respektován, svůj smysl a existenci prokazuje konkrétním uplatňováním. Na domácím poli však očividně potřebujeme charakteristiku pojmu teorie památkové péče, abychom určili její rozsah a smysl a vyhnuli se nedorozumění. Potřebujeme ale také vymezit strukturu a aspekty vzniku a kontextu teorie, abychom ji dokázali rozvíjet jako disciplínu s potřebným výzkumným zázemím. Potřebujeme ukázat uplatnění teorie, abychom mohli varovat před důsledky její absence, potřebujeme prezentaci, abychom o její nutnosti dokázali přesvědčit praktiky a dovedli dlouhodobě budovat respekt vůči této formě poznání. A konečně potřebujeme vyvolat diskusi, abychom neztratili důvěru odborné i širší veřejnosti.

Cílem následujícího příspěvku není proto jen snaha dopracovat se definice, ani pouhé komplexní vymezení pojmu, ale sestavení jakési systematiky teorie památkové péče. Jde o osnovu utváření a uspořádání teorie (jejího předmětu, metod tvorby, funkcí i zprostředkovávání), nikoliv o konkrétní obsah nebo charakteristiku jednotlivých teoretických koncepcí, jejich témat,² natož souvisejících institucí. Do jisté míry můžeme mluvit o metateorii, nicméně k jejímu komplexnímu zpracování chybí v rámci tohoto pojednání úplnější analýza a syntéza všech stránek teorií památkové péče, nebo naopak nějaký nový ovládající výkladový princip. Rozhodně pak není záměrem tohoto textu politizace a výzva ke zřizování či organizaci institucí.

I přes snahu o maximálně konzistentní a úplné postižení problematiky teorie památkové

péče považuji následující text spíše za určité základní teze, úvod, podnět a náměty, kterým možná bude poněkud scházet dostatečné dovysvětlení a dostatek názorných příkladů. Po metodické stránce pak jde o výsledek teoretického výzkumu s nepřehlédnutelnými strukturalistickými rysy. Zdroje článku a zkoumání odpovídají tradičním zdrojům koncipování teorií. Byly jimi odborná literatura,³ doktrinální texty, cílená diskuse s odborníky i kolegy památkáři, reflexe aktuální terénní praxe a vlastní expertní zkušenosti. Samozřejmě jsou využívány rovněž příklady a poznatky z jiných oblastí a oborů včetně filozofie.⁴

Ke stavu současné teorie památkové péče⁵

Soudobé teoretické zázemí památkové péče, korespondující s vývojem oboru, můžeme odvíjet od průběhu postmoderny, přičemž jeho hlavním znakem je – absence jednotné teorie.

■ Poznámky

1 S výjimkami zmíněnými např. v následující kapitole. Před třemi roky, v anketě tážající se na bilanci i výzvy české památkové péče v období od roku 1989, ze 17 respondentů zmínilo nedostatek oborové teorie 5 přímo a 2 nepřímo, 2 připomenuli potřebu oborových dějin. Lze to interpretovat jako slabé povědomí o tématu, nikoliv jeho úplný zánik. Viz Čtvrt století ochrany památek ve svobodné společnosti. Bilanční anketa mezi osobnostmi památkové péče, *Zprávy památkové péče* LXXV, 2015, s. 3–32.

2 Článek tedy není historií ani přehledem teorií památkové péče, ať už v jakémkoliv metodickém pojetí.

3 Sborníky Mezinárodního vědeckého výboru pro teorii a filosofii památkové péče a restaurování TheoPhilos, periodika a sborníky Pracovní skupiny pro teorii a dějiny péče o muzejní sbírky ICOM CC, zahraniční sborníky a publikace věnované tématu teorie a metodologie kulturního dědictví, domácí teoretická díla (Riegl, Dvořák, Wirth, Wagner, Štorm...) atd. Podrobněji citováno na odpovídajících místech.

4 S plným respektem děkuji za pečlivé kritické připomínky vyslovené v recenzi i při dalších konzultacích doc. Milenou Hauserovou, jejíž neokázalý myšlenkový i organizační přínos naší teorii památkové péče je bohužel stále ojedinělý.

1

Obr. 1. Vložení zobrazení moderní doby do tradicionalistické architektury lze interpretovat jako umělecké vyjádření obav z chaosu a o budoucnost kulturního dědictví, v nadsázce jako umělecký výklad teorie památkové péče. Detail z hlavního portálu katedrály sv. Jana v New Yorku. Foto: Vít Jesenský, 1997.

5 Tato kapitola není souhrnnou analýzou moderní teorie památkové péče, jejíž zpracování nebylo v bezprostředních možnostech autora a není ani jinde k dispozici, takže nelze prezentovat její rekapitulaci. Pro řešenou problematiku to ostatně není podmiňující. Jde tedy spíše o uvedení do sledu obecnějších názorových rámců a společenských souvislostí, které měly zhruba v posledním půlstoletí vliv na vztah ke kulturnímu dědictví a na situaci památkové péče.

Iničiační roli sehrála Benátská charta (1964), poslední teoreticko-metodologický dokument užívající elementární myšlenky a formulace v duchu modernismu, který také uzavírala. Pro organizování a šíření progresivního poznání vzniká po 2. světové válce také ICCROM (1959)⁶ a ICOMOS (1965). Dalším podnětem je koncept světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO (1972). Jde o produkt globalizace, jejíž expanzivní rozvoj následoval. Náhrada obecně sdíleného názoru na smysl dějinného pokroku globálním trhem, spotřebnost, zvyšování propojenosti a dostupnosti (masová turistika apod.), avšak bez sblížování názorů, neustálé zrychlování a předbírání technologického vývoje, to vše jsou problémy, které si vynucují náležitou teoretickou reakci (problematika autenticity, nehmotného dědictví apod.). Formy teoretických řešení i památkářského étosu se vzhledem k množství agendy začínají silně byrokratizovat (mezinárodní dokumenty, instituce) a především metodicky podléhají managementu, ekonomizaci a politizaci (EU). Zásadní zlom a rozhodující nástroj rozvoje společnosti včetně kultury a kulturního dědictví znamená digitalizace a na prvním místě jí stvořená média a mediální hyperrealita. Rozpor předpokladu univerzality kulturních idejí (ve skutečnosti nezřídka zneužívané v ideologizované hegemonii) s opravdovou kulturní rozmanitostí se objevuje jako nečekaně ochromující faktor v Dokumentu o autenticitě z Narra (1994) a nadále se prosazuje v dodnes probíhající kontinentální a regionální emancipaci (např. Burra charta 1980 a další „regionální“ charty, kritika evropocentristu, euroamerikanismu). Relativizace hodnot a pád autorit ústí ve zpochybnění představ o jednotné památkové doktríně a v současnou názorovou a specializační bezbřehost až roztříštěnost (instituce, společenství, dokumenty). Vědomí určité totality kulturního dědictví, prostředí a jejich rozsahu (nehmotné kulturní dědictví, kulturní krajina) je jedním z projevů obecnějšího působení provázanosti kontextů a jejich rozšiřování vůči doméně jedince či společnosti. Lidskou odezvou na mnohost a složitost idejí donedávna ovládaného světa se paradoxně stává pocit myšlenkového vakua, nejistoty, únavy a rezignace. Pokus o teoretickou syntézu jako nástroj řízení tohoto stavu se nemohl prosadit (Araoz, Tolerance for change, 2009),⁷ i když byl zmírňován jako nové pluralistické paradigma kulturního dědictví (Tomaszewski). Ve světě jako antropocénu se kultura prolíná s přírodou a strategií života se stává udržitelnost. V památkové péči jí odpovídá odklon od historismu k roli subjektu, participaci (vztah lidí k památce je stejně důležitý jako její podoba a historie). Na teorii kulturního dědictví má závažný dopad

proměna vnímání lidské identity zbavené závislosti na systému, společenských vazbách a tradici ve prospěch svobodného hledání a sebe-prezentování a s východisky v intelektuální citlivosti a úctě. V teorii se rozvíjí sociologizace, další psychologizace a důraz je kladen na interpretaci a zprostředkovávání poznatků včetně edukace. Univerzity, v rámci nichž se v 60. letech 20. století do značné míry přesouvá centrum řešení výzkumu i teorie památkové péče z Evropy do USA, notně ztrácejí svou nezávislost a respekt. Ostatně expertní roli a roli vědy v rozhodování se přičítá stále menší význam a zdá se, že památková péče se s touto tendencí nedokáže vyrovnat. Příslušně zaměřené výzkumné instituce (TheoPhilos ICOMOS, ICOM CC, Getty Conservation Institute) jsou personálně nepočetné a dopad jejich aktivit nepřekonává činorodost a přístupnost webových komunikačních platform, které ovšem nejsou vždy zárukou odbornosti a důvěryhodnosti. Komplexnost péče o kulturní dědictví včetně památek, zdánlivá neuchopitelnost její podstaty a zároveň pochybnost o smyslu porozumění jí jako celku a formulování jejího syntetického výkladu se projevují v soudobé publikační realitě. V podstatě máme k dispozici jen dvě mezinárodní kompendia dějin památkové péče a její teorie.⁸ I tak produktivní obor, jako je restaurování, své aktuální souhrnné dějiny postrádá.⁹ Pokud bychom chtěli současnou teorii památkové péče hodnotit dle jejich publikovaných systematických přehledů, skončíme jen u příručky Salvadora Muñoz Viñase¹⁰ (a řady tematicky specializačních sborníků). Východiskem je stále více teorie realizovaná jako diskuze, komunikace a hledání konsensu.

V českých zemích je současný stav teorie památkové péče nelehce charakterizovatelný, protože chybí řešení její obecné systematiky i rozbor domácí památkové péče jako celku. Nejspíše lze mluvit o určité diskontinuitě, parciálnosti teoretickovědeckých úkolů posledních desetiletí a malé odborně-personální integritě jejich řešitelů. Přesto můžeme registrovat období pozoruhodného rozmachu soustředěné teoretické aktivity, na jejíž výsledky by bylo možno navazovat. Mám na mysli 80. léta 20. století (zvláště jejich druhou polovinu).¹¹ Předchůdci byly už dvě kontroverzní stati Richterovy z roku 1970,¹² následující desetiletí ale plnohodnotně otvírají zejména texty Vlastimila Vintera, zejména jeho skripta.¹³ Nejvýznamnějším počinem se nicméně jeví založení a rozvinutí činnosti Vedoucího pracoviště vědeckotechnického rozvoje na Státním ústavu památkové péče a ochrany přírody v Praze. V jeho rámci byla zkoumána a diskutována poměrně různorodá a naléhavá teoretická a metodická témata ja-

ko vzdělávání, „informační základna“ a evidence, technologie, otázky teorie, filozofie a metodologie oboru, vztahy k dalším oborům (muzea a galerie, archeologie, archivy, ministerstvo kultury, životní prostředí, vysoké školy aj.). Do debat se aktivně a opakovaně zapojovala řada odborníků nejen ze státní památkové péče, nýbrž i z kulturních a vědeckých institucí a vysokých škol českých i slovenských. K poměrně obšírným odpovědím na otázky, co vůbec je oborová teorie, cennými argumenty, obhajobou monumentiky a návrhem systematiky teorie přispěl Ivo Hlobil,¹⁴ dále Milena Hauserová, Mojmír Horyna, Josef Štulc, Soňa Dorotíková

■ Poznámky

6 Vít Jesenský, Zkušenosti ze 3 památkářských kursů ICCROM, dostupné online na: https://www.academia.edu/8481276/Zkušenosti_ze_3_památkářských_kursů_ICCROM_a_přínos_mezinárodního_vzdělávání_v_památkové_pěči, vyhledáno 30. 10. 2017.

7 Gustavo Araoz, Protecting heritage places under the new heritage paradigm and defining its tolerance for change, dostupné online na: <http://static1.squarespace.com/static/550394d0e4b01d7294f05f79/t/55328721e4b06631eac171ff/1429374753820/New+paradigm.pdf>, vyhledáno 30. 10. 2017.

8 Jukka Jokilehto, *A History of Architectural Conservation*, Oxford 1999. – Miles Glendinning, *The Conservation Movement: A History of Architectural Preservation*, Oxon 2013. – Jiný ambiciózní, nicméně nepřiliš spolehlivý příklad je John H. Stubbs, *Time Honored. A Global View of Architectural Conservation*, New Jersey 2009.

9 Takovými dějinami není ani kniha Alesandra Contiho, ohraničená obdobím a hlavně západoevropským regionálním záběrem. Alessandro Conti, *History of the Restoration and Conservation of Works of Art*, Oxford 2007.

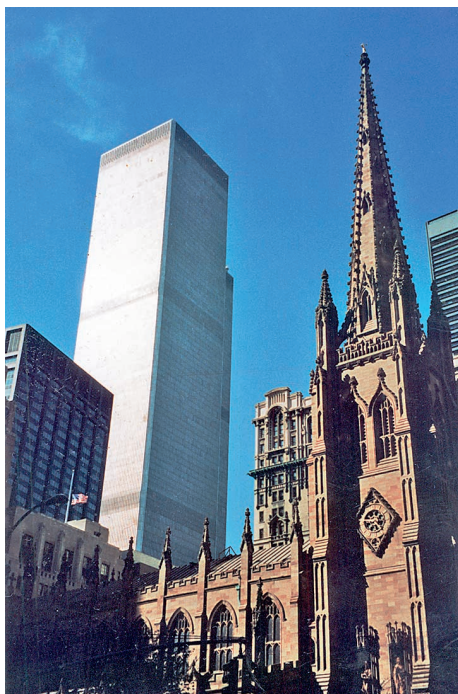
10 Salvador Muñoz Viñas, *Contemporary Theory of Conservation*, Oxford 2005.

11 Výsledky diskusí a bádání v teorii památkové péče daného období jsou bohužel dodnes nedoceny a stále čekají na své kritické zhodnocení.

12 Václav Richter, *Památka a péče*, Praha 1993, s. 9–41.

13 Především Vlastimil Vinter, *Úvod do dějin a teorie památkové péče II*, Praha 1982. Metodickou poctivostí, pojmovou i logickou dopracovaností patří text k nejúplnějším zveřejněným autorsky původním dílům naší teorie památkové péče druhé poloviny 20. století. Aniž bych podléhal zjednodušeným odmítáním vyvolaným Vinterovým dobovým marxistickým názorem, nemohu nevidět negativa jmenovaného díla. Jsou jimi mimo jiné nedostatečné zabývání se axiologickými a širšími filozofickými otázkami, pozitivisticko-materialistický determinismus a také velmi omezené reflektování tehdejší zahraniční teorie památkové péče (zjevně nebyla dostupná).

14 Hlobilův teoreticko-konstruktivní konzistentní přístup vykazuje dodnes neobvyklou realizační potenci. Je na považeno, že jeho články byly na další čtvrtstoletí poslední,

2

Obr. 2. Omezenost predikce v památkové péči není těžkostí jen teorie, ale i důraznou výzvou praxe. Na kterou z těchto vyfotografovaných ikonických budov na Dolním Manhattanu se soustředila veškerá dobová péče? Psal se rok 1997. Foto: Vít Jesenský, 1997.

a mnoho dalších.¹⁵ Bohužel nový zákon o státní památkové péči z roku 1987 rozhodně nebyl v souladu s popisovanou diskusí, spíše ji vyvolával, takže se přenesla dokonce přes porevoluční léta do roku 1994, kdy vyhasla pod tlakem aktuálních praktických úkolů a s odlivem nepamátkářských odborníků k seberealizaci v jejich disciplínách.

Označením následujícího období jako diskontinuity nechci tvrdit, že teorie památkové péče plně vymizela z uvažování odborníků.¹⁶ Doposud se však nestala interdisciplinárním systémovým výzkumem památkářských i výzkumných specialistů ani širokou diskusí s patřičnými výsledky.¹⁷ Není proto překvapivé, že tato studie může navazovat jen na minimum domácích textů vypovídajících o tom, co je teorie památkové péče a jaký má smysl.

Podstata, cíle a úkoly teorie památkové péče

Vysvětlovat teorii jako opak praxe je užitečné pouze v tom smyslu, že teorie je, na rozdíl od praxe (konání či jednání v předmětné oblasti), jejím poznáním, a to systematickým, vyjádřeným tvrzeními za účelem výkladu. Konstrukce teorie památkové péče buduje na předpokladech (východiscích, kterým jsme porozuměli a přijali je za své) strukturu smyslu daného fe-

noménu, která vysvětluje, co a proč je řešenou oblastí a jak by se mohla dále proměňovat. Teorie tudíž není řešerší, ale konstruktem, úmyslným nástrojem pro porozumění a ovlivňování praxe, kognitivním rámcem. Primárně je struktura teorie památkové péče utvářena třemi obecnými komponentami (a především jejich souvztážností), které mohou být nahlíženy jako východiska, členění předmětu nebo sféry modelu možného vývoje památkové péče. Jsou jimi existence artefaktů kulturního dědictví, historické vědomí subjektu (vztáženost k minulosti a budoucnosti) a skupinové chování a jednání. Původ všech tří komponent spočívá v lidském vědomí a jednání.

Jinak řečeno, nejobecnějším východiskem památkové péče i její teorie je existence historických artefaktů a aktivní lidské vztahování se k nim. Objektem zájmu je v zásadě hmotný artefakt existující v místě svého původu a jeho kontext, zjednodušeně památka,¹⁸ a dále jeho struktura a specifický vztah subjektu k němu,¹⁹ jinými slovy význam.²⁰ Předmětem památkové péče je formování a rozvíjení daného specifického vztahu (poznávání, hodnocení, rozhodování, nakládání s památkami, zvláště fyzické,

■ Poznámky

které se zabývaly koncepcí a institucionalizací teorie památkové péče u nás. Souhrnně viz Ivo Hlobil, *Na základech konzervativní teorie české památkové péče*, Praha 2008. – Idem, *Teorie městských památkových rezervací (1900–1975)*, Praha 1985.

¹⁵ Výstupy z dané práce byly zachyceny minimálně v několika dílech tzv. Bulletinů, které jsou nesmírně cenným a nezhodnoceným pramenem teorie i dějin naší památkové péče. Především Václav Pilz – Aleš Dupal (edd.), *Bulletin VP VTR SÚPPOP, sekce památkové péče* 5, Praha 1988. – Idem, *Bulletin VP VTR SÚPPOP, sekce památkové péče* 6, Praha 1989. – Jaroslav Svatoň (ed.), *Bulletin Státního ústavu památkové péče* 7, Praha 1991.

¹⁶ Pro objektivnost alespoň výběrově připomeňme dílčí akce z posledních dvou desetiletí: Pokus o malý úkol teorie v rámci DKRVO NPÚ 2012–2014, texty koncepcí NPÚ a vyjádření k návrhům památkových zákonů, zpracování více než stovky (!) metodik památkové péče, mezinárodní konference ICOMOS (o autenticitě 1995, výboru TheoPhilos 2010), dílčí semináře či konference ICOMOS a některých dalších organizací (Klub Za starou Prahu, AV ČR, některé neziskové organizace) k výročním a historickým osobnostem naší památkové péče a k metodologii, diskusní setkání a konference organizované Fakultou restaurování v Litomyšli v rámci projektu PPP PRO v letech 2011–2013, diskusní semináře na FA ČVUT (2016, 2017), monografie o Zdeňku Wirthovi Kristýny Uhlíkové, o teorii restaurování Zuzany Bauerové, znovuvydaná teoretická díla A. Riegla, M. Dvořáka, V. Wagnera, B. Štorma, V. Richtera a dalších, překlady C. Brandiho, F. Kiesowa,

S. Viňase, dílčí články (Hlobil, P. Kroupa, Láska, Nejedlý, Štoncner, Štulc, Jesenský...), zoufalý monografický pokus Tomáše Hájka (Zánik a vznik památkových péčí). Spíše základy teorie pronikly do přednášek na vysokých školách, výjimečně do učebních textů (M. Pavlík, J. Kroupa, M. Horáček) a diplomových a ještě méně doktorských prací, atd.

¹⁷ Sám nezlomný profesor Hlobil přesto v roce 2003 o domácí situaci po roce 1991 napsal: „*Teoretické uvažování o památkové péči nahradil politický pragmatismus. Teorie památkové péče přestala být diskutovaným tématem, odborní památkáři a historici umění propadli, co se týká otázek teorie památkové péče, apatii. Tato pasivita znamená neohraničené rozpínání tendenční účelovosti. Běda nám.*“ Ivo Hlobil, *Samostatná teorie památkové péče – neuralgický bod dějin umění*, in: Hlobil (pozn. 14), s. 181–185, cit. s. 183. K tomu též Miloš Solař, *Teorie památkové péče – neuralgický bod dějin umění?*, *Zprávy památkové péče* LXIV, 2004, s. 139–140.

¹⁸ Minimálně v našem kodifikovaném systému památkové péče se nehmotné artefakty dají v převaze považovat za součásti hmotné kulturní památky, artefakty existující mimo místo svého původu jsou chráněny ve jmenovaném systému většinou jako sbírky či dokumenty. Z dalších procesních souvislostí památkové péče objasňovaných v tomto textu však stále více vyplývá potřeba rozšířit tradiční pojetí památky – artefaktu o podíl dalších sdílených a přetvářených kulturních jevů: idejí, sociokulturních regulativů a popřípadě institucí. Důkladnější charakteristiku komplexity pojetí památky lze nalézt např. v recenzi doc. Hauserové v tomto čísle časopisu.

¹⁹ Nahlédneme-li problém subjektu a objektu ve filozofickém fenomenologickém myšlení (Heidegger), pak ve fenoménu se propojují. Pobyt člověka je nedělitelný od jeho světa. Charakteristika lidské existence jako starosti motivované časovostí (dějinností) směřuje k interpretaci památkové péče jako jednoho z projevů lidského bytí, které si je vědomo svých možností. Tím není popírána rozlišitelnost empirických (smyslově poznatelných) a esenciálních (duchovně poznatelných) faktů o památkách i péči o ně, a potažmo výzkum památkové péče jako jsoucna nebo fenoménu přirozeného světa. (K pojetí památkové péče jako součásti přirozeného světa v rámci rozlišení jejího chápání jako procesu a produktu viz také Vít Jesenský, Úvodní poznámky k analýze soudobé teorie památkové péče, dostupné online na: https://www.academia.edu/8498342/Úvodní_poznámky_k_analýze_soudobé_teorie_památkové_péče, vyhledáno 30. 10. 2017. Aplikace fenomenologie na interpretaci vztahu k památkám by se spíše než v ontologii či gnozeologii uplatnila ve filozofii hodnot a hodnotových vztahů. K dopracování takového pohledu kupodivu dosud nedošlo a v žádném případě za něj nelze pokládat pokus profesora Richtera. Viz Richter (pozn. 12).

²⁰ Pojem význam zde užívám v obecnějším pojetí jako charakteristiku (závažnost) hodnotového vztahu, na rozdíl od svých předchozích prací, kde je význam zužován až na typ hodnoty.

a jejich zprostředkovávání).²¹ V teorii je abstraktní význam konkretizován a operacionalizován do funkcí, k jejichž naplňování slouží činnosti vyjádřené prvotně cíli. Lze shrnout: Teorie památkové péče se zabývá *podstatou* (předmětem a základními východisky) a *cíli* památkové péče (včetně souvislostí těchto kategorií). Nikoliv však jako individuálními pojmy, ale *konzistentním výkladovým systémem*.²²

Specifikování teorie je závislé na předmětné oblasti – památkové péči.²³ Její zkušenost jako východisko/předpoklad musí být v teorii doloženo analýzou a základním vymezením.²⁴ Památková péče je stále více chápána jako sociokulturní fenomén záměrného jednání vyvolaného hodnotovým vztahováním se k hmotným dokladům minulosti.²⁵ Památková péče není vědeckým oborem ani jen odbornou disciplínou, ale také ne souborem praktických zásahů. Systematická realizace řešená v praktické rovině interdisciplinarity se v teoretické rovině kloní k holismu. Jako výstižný se jeví názor, že určující jádro činností je hodnocení a stanovení památek, přičemž ostatní činnosti památkové péče jsou oborově nespecifické.²⁶ K tomuto závěru máme několik výhrad. V axiologickém modelu vidíme praktické nakládání s památkami, tedy zmíněné ostatní činnosti, jako realizaci hodnoty subjektem (funkce, dle funkcionalismu uspokojování lidské potřeby), a tudíž nedílnou součást celkového procesu hodnocení (zhodnocení), součást vzájemnosti hodnotového vztahu.²⁷ Platí také, že s rostoucí úlohou participace²⁸ v památkové péči je třeba se odpoutat od dojmu, že dominantně profilujícími realizátory památkové péče jsou expertní památkáři a na jimi prováděné hodnocení se má zaměřit teorie. V neposlední řadě je působnost památkové péče stále více spatřována nejen v činnostech, ale v porozumění (památková péče jako vědomí).²⁹ V důsledku toho nespatřujeme předmětný základ teorie památkové péče ve vydělené oborově specifické činnosti (hodnocení památek)³⁰ ani v mnoha různých složkách praxe (teorie jako souhrn dílčích teorií), nýbrž naopak v jejím působení jako celku, byť i ten představuje velice komplikovanou a různorodou soustavu.³¹

K problematice celistvosti předmětu teorie památkové péče můžeme uvést další argumenty. V teoretických pracích, nevýmaje komplexnější z nich, dominují jako řešená problematika dvě témata: památkové hodnoty, respektive otázka, co je památka (včetně funkcí památek, atd.), a na druhé straně činnosti památkové péče, respektive nakládání s památkami (jejich regulace, standardy). Dokonce bychom mohli vznést hypotézu o hodnotovém a činnostním typu teorií památkové péče. První problém má

blíže k filozofickému, ontologickému řešení a obecné teorii památkové péče,³² druhý ke gnozeologii, respektive spíše k „aplikované“ teorii, metodologii, doktríně, principům a zásadám.³³ Co se však zdá chybět, je důraz na propojení daných problémů do celku, kterým je památková péče jako proces nebo fenomén. Je přitom zjevné, že řešení prvního problému předchází druhému jako východisko cíli. I v textech, které naznačenou souvislost a její logiku respektují, můžeme konstatovat nedostatečné nebo nerovnoměrné rozpracování jedné nebo druhé složky procesu nebo častěji nevalné domýšlení zmíněné návaznosti hodnot na jejich realizaci v konkrétních činnostech.³⁴ V uvedené absenci teoretického řešení přechodu od hodnot k jednání (od esence k existenci) v procesu památkové péče můžeme spatřovat jednu z příčin jistého odtržení oborové teorie od praxe, obecných východisek od řešení dopadů.

■ Poznámky

21 Je otázkou, zda by se daný vztah dal pokládat za ekvivalent „památkovosti“, kterou označil za předmět památkové péče I. Hlobil. Viz Ivo Hlobil, *Otázky monumentiky*, in: Pilz – Dupal, *Bulletin* 6 (pozn. 15), s. 286–286, cit. s. 287. – Chápání vztahu jako procesu svádí k interpretaci vztahu jako změny a jejímu označení za východisko či příčinu zvratu památkového paradigmatu. Takto byl vztah interpretován Araozem (pozn. 7) a vyjádřila se tak i Kate Clark (Kate Clark, *Values-Based Heritage Management and The Heritage Lottery Fund in The UK*, dostupné online na: https://www.academia.edu/8148951/Values-based_heritage_management_in_the_uk, vyhledáno 30. 10. 2017). Viz také Andrzej Tomaszewski, *Conservation between „tolerance for change“ and „management of change“*, in: Wilfried Lipp – Josef Štulc – Bogusław Szmygin et al. (edd.), *Conservation Turn – Return to Conservation*, Firenze 2011, s. 43–46. Jde také o frekvenci změny, protože soudobé zrychlené krátkodeché rozhodování o společenských otázkách je nesourodé s dlouhodobými procesy památkové péče. Obecně je ovšem změna, přehodnocení, nezbytným a trvalým faktorem kontinuálního památkového procesu.

22 Tato obecná nadčasová charakteristika může sloužit mimo jiné jako určitý základní model pro posuzování teoretických konceptů v historii památkové péče.

23 Domnívám se, že je třeba odlišit památkovou péči jako široký fenomén a činnost označovanou souslovím *conservation – restoration* (konzervování – restaurování), která je maximálně typem praktické metodologie zabývající se v převaze movitými uměleckými díly. Tento termín lze spojit především s teoretickou produkcí ICOM CC a přidruženými autory.

24 Předmětem poznávání (i vědeckého) je zkušenost památkové péče, přičemž její skutečnost je výkladovým pojmem.

25 V tomto zorném úhlu jsou pochopitelné pokusy popsat

památkovou péči jako sociální subsystém, tedy v jádru sociologicky. Viz např. Vít Jesenský, *Kontexty památkové péče jako kategorie utváření její teorie*, in: *Sborník diskusního setkání k teorii památkové péče na FA ČVUT 2016*, v tisku.

26 Milena Hauserová, *Příspěvek k otázce teorie a metodologie památkové péče*, in: Pilz – Dupal, *Bulletin* 5 (pozn. 15), s. 39–43, cit. s. 41. – Pavel Korčák, *Předmět, obsah a odborná specifika památkové péče*, *Zprávy památkové péče* XXVII, 1967, s. 129–132.

27 Možnému zpřesnění axiologického modelu pomocí fenomenologie, které vychází ze vztahu subjektu a objektu, nepřispívá poněkud odlišně zaměřená tzv. fenomenologická axiologie (Scheler) ani absence pojednání o relaci fenomenologie a památkové péče zmíněná výše. Hodnocení/přisouzení hodnoty rozlišujeme také od schematického rozhodování, které implikuje volbu mezi danými poznatky, nezřídka až objektivní porovnávání. Rozhodování jako východisko teorie konzervování – restaurování s jasným odkazem na myšlenkový diskurs ICOM CC uvedla Zuzana Bauerová. Viz Zuzana Bauerová, *Proti času. Konzervování-reštaurování v Československu 1918–1981*, Praha 2015, s. 14.

28 Participace nikoliv jako technologie moci, ale příklon k osobní odpovědnosti dotčeného jedince, jako náhrada interpretace.

29 Jinak řečeno vycházíme z předpokladu, že památkovou péčí není jen samotná záměrná činnost, ale i utváření hodnotového vztahu, který tuto činnost vyvolá.

30 Teorie památkové péče není řešením otázky, co je památka.

31 Jesenský (pozn. 25).

32 Příkladem může být Rieglův *Moderní kult památek*. Viz Alois Riegl, *Moderní památková péče*, Praha 2003. Zmíněné pojetí teorie odpovídá výše uvedenému zaměření na identifikaci památek jako oborově nezastupitelnou činnost.

33 Příkladem může být většina mezinárodních chart, Dvořákův *Katechismus památkové péče*, ale také Michael Petzet, *Principles of Preservation*, dostupné online na <https://www.icomos.org/venicecharter2004/petzet.pdf>. Vyhledáno 30. 10. 2017. Dále Bauerová (pozn. 27) atd. O teorii památkové péče jako sadě principů mluví i Jukka Jokilehto v odpovědi na anketu publikované v tomto čísle.

34 Viz např. Cesare Brandi, *Teorie restaurování*, Kutná Hora 2000. – Vinter (pozn. 13) ad. – Araoz (pozn. 7) sice z hodnotové analýzy jako důvodu pro změnu metodologie vychází, ale jen v obecném až globálním měřítku. Pozitivní příklad systematického koncepčního domýšlení procesu památkové péče viz Milena Radová, *Koncepce památkového zásahu do stavebního díla, její úloha a východiska*. Část 1., *Památky a příroda* XII, 1987, č. 1, s. 1–9. – Idem, *Koncepce památkového zásahu do stavebního díla, její úloha a východiska*. Část 2., *Památky a příroda* XII, 1987, č. 2, s. 65–75. Výjimečnost autorčina návrhu spočívá také v tom, že byl formulován i jako nástroj zpětného hodnocení. – Žádoucí návaznost obecné a aplikované teorie je zohledněna v komplementárnosti i prolínání typů teorie v předmětovém i aplikačním členění (viz schéma členění teorie).

Důsledkem komplexního pojetí památkové péče jako systému a fenoménu (v souladu s moderní vědeckou metodologií) je, že její teorie nemůže být definovatelná jednofaktorově, uzavřeně, definitivně a plně prokazatelně. Není tomu tak jen proto, že památková péče jako kulturní konstrukt je poznávána v převaze neexaktními kulturně-vědními nástroji, ale proto, že její uskutečňování je duchovní i materiální, je poznáním, zprostředkováváním, tvorbou, řízením i výrobou. Tyto aktivity teorie reflektuje a také se v nich uplatňuje, a přitom získává určité jim odpovídající formy, které mohou být viděny jako složky široce pojaté teorie, nebo samostatné myšlenkové subsystémy.

Ani trvalost teorie, respektive její platnost není snadno vymezitelná. Vzhledem k tomu, že neuvažujeme o teorii čistě vědecké (viz dále), je nedostatečné aplikovat modely z metodologie vědy. Platnost sice můžeme ověřovat analýzou praxe, v níž byla teorie aplikována, ale na ni mají vliv proměnné dynamické faktory z mnoha oblastí: stav společnosti a její vědomí, stav ekosystému, stav úrovně poznání památkové péče atd. Navíc se již uznává, že působnost a související obsah teorie památkové péče jsou stále silněji lokální (její paradigma pluralistické) a přizpůsobivé.³⁵

Pro determinování úkolů a souvislostí je zásadní členění teoretické sféry dle rozsahu předmětu. V užším pojetí je teorie uceleným výkladem ideového základu památkové péče. To odpovídá definici podstaty a cílů a tuto podobu teorie můžeme nejvíce řešit jako teorii vědeckou. Jedná se o klíčové pojetí, nezbytnou součást systematického utváření činnosti i oboru.³⁶ V širším pojetí považují teorii za souhrn ideového základu a myšlenkových nástrojů jeho realizace (poznávání i zprostředkovávání). Těmito základními nástroji rozumím *terminologii, metodologii* (včetně metodologie ekonomiky, legislativy, řízení, výzkumu, vzdělávání), *dějiny oboru, systematiku* (památkového fondu a institucionální) a *filozofii*.³⁷ Uvedené vymezení by snad bylo možno nazvat paradigmatickým.³⁸ Aby se užší pojetí teorie stalo určitým logickým a završeným celkem, musí v sobě rovněž reflektovat základní řešení navazujících disciplín zahrnutých do širšího pojetí. V něm je ovšem kladen důraz na jejich větší „specializaci“ a opracovanost.

Vzhledem k tomu, že dochází k nejasnostem i ignorování obsahu a řešení problematik poznávacích a zprostředkujících oborů a jejich vztahu k teorii, jsou na místě alespoň stručné komentáře k souvislostem nejpodstatnějších z nich:

Teorie památkové péče a filozofie. Zabývá se teorií památkové péče v evropském kultur-

ním prostoru bez soustavného studia, reflexe a legitimizace ve filosofii je nonsens. Filozofie se jako základní vědění – univerzální věda – ptá po nesamozřejmé podstatě památkové péče z pozice obecné moudrosti a zkušenosti. Z relevantních filozofických otázek (co památková péče opravdu je, jak je vůbec možná, co je jejím smyslem, jak je ji možno vlastně poznávat) vyplývá specifická autonomnost a nadřazenost filozofie mezi poznávacími subsystémy. Jakkoliv se na filozofickém poznávání památkové péče podílejí základní disciplíny, metafyzika (resp. ontologie) a gnozeologie, pro teorii památkové péče jsou klíčové specializace praktické filozofie: axiologie (filozofie hodnot), etika a estetika, popřípadě filozofie kultury, filozofie dějin a logika. Nejen konkrétní poznatky a tvrzení specializovaných filozofických disciplín, ale i převažující dobové myšlenkové směry kořencí ve filosofii se jasně odrážejí v oborové teorii a doktrínách (např. fenomenologie, postmodernismus, hermeneutika), někdy jako nevyřčené postuláty (zachování kulturních hodnot, kauzálnost apod.). Neempirické předpoklady zkoumané filozofií jsou zároveň neopominutelným základem myšlenkového uchopování interdisciplinarity i definování prvotních kategorií (pojmu), které teorie přejímá. Je to tedy v první řadě filozofie, která utváří osnovu teorie památkové péče.³⁹

V anglicky mluvící oblasti se běžně hovoří i o „filozofii“ přímo ve významu teorie, koncepce nebo strategie, a to i v památkové péči.⁴⁰ Od tohoto zavádějícího stereotypu by bylo vhodné se ve středoevropském diskursu distancovat.⁴¹ Související tendence nahrazovat filozofický základ manažersko-ideologickými tezemi, kterou lze zaznamenat v mnohých teoretických textech památkové péče,⁴² považujeme za projev jejího rozchodu s celou evropskou tradicí.⁴³ V ní je filozofie obecnějším neomezeným přemýšlením o smyslu celku zkušenosti, naopak teorie v první řadě uzavřeným logickým vyvozováním o struktuře a funkčnosti užšího systému. Výše uvedenými námitkami nevylučujeme možnost vymezení opravdové speciální „filozofie památkové péče“ reflektující zkušenost oboru v souvislostech s obecnými disciplínami filozofie. Nicméně taková filozofie, odlišná od teorie, se v odborné literatuře v jasných obrysech téměř neobjevuje. Je zároveň pravdou,

nejších“ činností v památkové péči jen specializovaným disciplínám viz např. Soňa Dorotíková, Příspěvek do diskuse k teorii a metodologii památkové péče, in: Pilz – Dupal, *Bulletin 5* (pozn. 15), s. 48–49.

³⁷ K tomu též Hlobil, Na základech (pozn. 14), s. 151, 168.

³⁸ Pokud se tím nebude mýlit striktní vědecké paradigma Kuhnovo. V teorii památkové péče byl pojem paradigmatu oživen Araozem (pozn. 7). Variantami jsou pojetí dle epistémy (Foucault) či smyslu pravdy našeho poznání (Neubauer).

³⁹ Jan Patočka, *Dopisy Václavu Richterovi*, Praha 2001, s. 221–224.

⁴⁰ Andrzej Tomaszewski, Towards a Pluralistic Philosophy of Conservation, dostupné online na: <http://www.icomos.org/madrid2002/actas/212.pdf>, vyhledáno 30. 10. 2017.

Je možné, že je to jeden z odrazů ostrovní analytické filozofie stavící na empirismu, scientismu a problematizování celostního pohledu na skutečnost (parcializace). Viz také Joseph A. Tainter – John G. Lucas, Epistemology of the Significance Concept, in: Laurajane Smith (ed.), *Cultural Heritage, Volume I*, London 2006, s. 307–327. Taková filozofie může konvenovat památkové péči v důrazu na řešení významu, ale problém může být i v její důsledné snaze o pojmově jazykové vyjádření přísné logiky v „předepisování“ cílů, které přestává reflektovat praxi. Viz Břetislav Fajkus, *Filosofie a metodologie vědy*, Praha 2005, s. 47–48. Potažmo je možno předložit hypotézu o souvislosti analytické anglo-americké filozofie s konceptem „činnosti“ teorie památkové péče – teorie logických principů konání – oproti filosofii kontinentální (zvláště fenomenologické), hlouběji rozvažující a interpretující povahu hodnot a vůle k jejich uchování. Rozdílnost kontinentálního a anglosaského (později propojeného jako angloamerického) pojetí filozofie odpovídá i situaci v dalších kulturních vědách, zvláště antropologii. Viz Václav Soukup, *Antropologie: Teorie člověka a kultury*, Praha 2011, s. 124, 133. – Podobný obraz segmentace zemí byl učiněn v axiologii Inglehartem a Welzelem. Viz The WVS Cultural Map of the World, https://web.archive.org/web/20131019112321/http://www.worldvaluessurvey.org/wvs/articles/folder_published/article_base_54, vyhledáno 30. 10. 2017.

⁴¹ Činí to např. název výboru Theophilos ICOMOS.

⁴² Např. Neil Silberman, Changing Visions of Heritage Value, dostupné online na: http://www.academia.edu/27958400/Changing_Visions_of_Heritage_Value_What_Role_Should_the_Experts_Play, vyhledáno 30. 10. 2017. Podobně v mezinárodních úmluvách a chartách považovaných přitom za středobody teoretických nástrojů formování moderní památkové péče. Viz Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society, dostupné online na: <https://rm.coe.int/1680083746>, vyhledáno 30. 10. 2017. – Vienna Memorandum, <http://whc.unesco.org/archive/2005/whc05-15ga-inf7e.pdf>, vyhledáno 30. 10. 2017.

⁴³ Platí to i v případě, kdy drtivá většina relevantních teoretických děl nemá hlouběji rozpracovaný, a především popsany filozofický základ svých konceptů, minimálně ne ve výzkumné formě.

■ Poznámky

³⁵ Sheridan Burke, Tolerance for Change, introducing a concept and challenge to ICOMOS members, in: Lipp – Štulc – Smyglin (pozn. 21), s. 77–94, cit. s. 84.

³⁶ Opakují, že tím není myšleno omezení teorie jen na některé činnosti péče. K nebezpečí ponechání řešení „ved-

že především současná metodologie a filozofie vědy připouští, že se filozofie, teorie i věda začínají v mnoha ohledech přibližovat až prolínat (viz dále kapitoly o teorii a vědě).

Vedle filozofie existují další dva vztahové orientačně ozřejmující jevy (aktivity) vykládající zkušenost neempiricky, duchovně jako celek. Oproti filozofii tak nečiní v rozumovém módu. Je to v první řadě umění, které bývá do teorie památkové péče začleňováno jako kategorie památek – objektu zájmu.⁴⁴ Možnost využít umění jako vědomý výklad péče o kulturní dědictví není tak spekulativní, jak by se mohlo zdát. Takové zobrazování by mohla nabízet literatura, výtvarné umění i architektura⁴⁵ a teorie památkové péče by mohla z takových sdělení čerpat. Druhým univerzálním projevem vědomí i naukou je náboženství, jehož podstatou je víra v absolutní, určující jsoucno, Boha. Kupodivu vědy reflektující daný jev, zejména teologie, se výrazně nezapojily do teoretického rozvažování památkové péče.⁴⁶

Teorie památkové péče a etika. Etika patří mezi praktické filozofické disciplíny, svým předmětem a působením má však v památkové péči osobité postavení. Snaží se totiž ovlivňovat lidské jednání na základě hodnotových soudů, což je i nejobecnější princip procesu památkové péče. Nepřekvapí proto konvence pojmání teorie památkové péče jako etiky památkové péče.⁴⁷ Tím, že se zabývá vztahem poznání a chtění (vůle), promlouvá etika k problému teorie jejím podmíněním praxí, zájmem, který lze zkoumat. Další zásadní spojitostí teorie památkové péče a etiky je normativnost lidského jednání. Vzniká otázka, zda jádrem památkové péče není její *étos* (nikoliv *etos*) – celek normovaného jednání či integrující principy odpovědného jednání ve společnosti.⁴⁸ *Étos* se tak stává dalším prostředkem činnosti teoretické strategie památkové péče v tom smyslu, že teorie zpracovává obecné mravní principy v pravidla. Je třeba podotknout, že zaměřením na etiku se metodologické řešení památkové péče obrací k subjektu, respektive se stává v převaze sociální problematikou. Formulování teorie památkové péče je ovlivňováno etikou jak zevnitř, kontextuálně (*étosem*), tak zevnitř, především vyjasňováním role uskutečňovatelů památkové péče, předně památkářů.⁴⁹

Teorie památkové péče a věda. Elementární teoretické uvažování schopné nahlížet jednotlivé a univerzální z nadindividuálního stanoviska předchází vědeckému poznávání, které je teoretickým uvažováním předmětově a metodicky zaměřeným na realitu.⁵⁰ Většina diskusí k tématu se týká otázky vědeckosti teorie památkové péče. Role vědy v památkové péči je

z hlediska podstaty, cílů i metodologie oboru poměrně klíčová a zároveň paradoxně teoreticky málo propracovaná a někdy je podávána zkresleně či účelově. V procesu památkové péče je věda a výzkum rozhodující především v jeho poznávací fázi, ale komplexně nejde o proces vědecký, natož vědecky normovatelný.⁵¹ Památková péče, jako určitá část zkušenostního světa, se samozřejmě může stát objektem zájmu mnoha vědeckých disciplín, které ji následně zkoumají jím vymezenými metodami, přičemž výsledky jsou úměrně parciálními výpočty.⁵² Žádná z těchto věd proto neposkytne dostatečně komplexní charakteristiku, která by se sama o sobě mohla stát základem vědecké teorie památkové péče. Pokus o založení „monumentiky“, takovéto shrnující „vědy o ochraně a společenském zhodnocení muzeality památek“, se nenaplnil.⁵³ Zdá se, že ji nahradil koncept péče o kulturní dědictví, který se však spíše než předmětem integrální vědy stal managementem a politikou.⁵⁴ Logickým důsledkem ambice vědy o památkové péči (i muzejnictví) byla teorie vědeckého oboru jako její vrchol.⁵⁵ Koncepte monumentiky je v jistém ohledu aktuální, nicméně se nedomnívám, že by byla plně ztotožnitelná s teorií památkové péče. Je nezpochybnitelné, že potřebujeme komplexní poznávání památkové péče, jehož završením by měla být teorie a které bude umožňovat kritickou reflexi, porozumění a řízení. Musí ale toto poznávání být vědeckou disciplínou (monumentikou), nebo si je lze představit jako poněkud jiný znalostní systém? Vědecké poznávání památkové péče se samozřejmě může týkat i jevů těžko racionálně analyzovatelných (např. uměleckých či obecně transcendentních), ale zůstane omezeno ve své logické disciplíně (např. psychologii) a nevědecké poznávání neuzná. Teorii památkové péče tudíž nemůžeme pojímat a tvořit jako striktně vědeckou, jakkoliv na její rozhodující jádro bychom měli aplikovat hlavní požadavky vědy a metodologie výzkumu (logičnost a pravdivost, bezespornost).⁵⁶ K zpochybňování vědeckosti teorie památkové péče přispívá mimo jiné skutečnost, že vymezení samotné vědy je dnes již dosti rozvolněné a při-

■ Poznámky

44 Jde o četné úvahy vycházející z dnes již zcela překonaného zúžení památek na umělecká díla a následných zavádějících závěrů ohledně péče. U nás např. Richter (pozn. 12).

45 Za jistou formu lze pokládat záměrné památky – památníky.

46 Spíše se vyskytují kulturně-antropologické a religiozní interpretace souvislostí náboženství a péče o historické artefakty, četně zvláště v mimoevropamerických kulturách.

47 *Viñas* takové pojetí přiznává i rozlišuje, byť i nedůsledně. Viz *Viñas* (pozn. 10), s. XII, 213–214.

48 Arno Anzenbacher, *Úvod do filosofie*, Praha 2002, s. 270–271. – Dobroslav Líbal, *Étos památkové péče*, *Zprávy památkové péče* LXI, 2001, s. 237–238.

49 Mám na mysli otázky etické autonomnosti uživatelů i realizátorů, řešení profesních etických nároků vymezených v kodexu apod. V etickém závazku pro členy ICOMOS je vyjádřen i nárok na individuální odpovědnost za porozumění teorii péče. Viz Ethical Commitment Statement for ICOMOS Members, <http://sgc.lrmh.fr/file/Ethics-eng.pdf>, vyhledáno 30. 10. 2017.

50 Mojmir Horyna, *Tři poznámky k problémům památkové péče*, in: Pilz – Dupal, *Bulletin* 5, Praha 1988, s. 90–97, cit. s. 91.

51 Vít Jesenský, *K teorii památkové hodnoty a hodnocení památek*, in: Václav Chmelíř (ed.), *Památky západních Čech V*, Plzeň 2015, s. 56–64.

52 Platí to i pro relativně nejbližší a široce rozkročený obor antropologie (zejména sociokulturní a archeologická antropologie). Viz Soukup (pozn. 40), s. 53–240.

Snaha o hegemonii dějin umění přidělující památkové péči úlohu aplikační disciplíny (s možnými dopady na koncepci teorie) je neobhajitelná. Viz Jiří Kroupa, *O (ne)potřebě teorie v současné památkové péči*, dostupné online: http://www.spppp.eu/Bulletin_4-1999.htm, vyhledáno 30. 10. 2017. – Idem, *Metody dějin umění. Metodologie dějin umění 2*, Brno 2010, s. 322.

53 Hlobil, Na základech (pozn. 14), s. 143–185. – Vlastimil Vinter, *K otázkám teorie památkové péče*, in: Pilz – Dupal, *Bulletin* 5 (pozn. 15), s. 103–111, cit. s. 105. Pojem monumentika je užíván i v rámci projektu PPP PRO, viz <http://projekt-ppp-pro.cz>, vyhledáno 30. 10. 2017.

54 Největší překážky rozvoje monumentologie byly patrně disciplinárně-institucionální, avšak komplikované by bylo i interdisciplinárně metodické řešení. Otázkou je, zda by jmenovaný vědecký obor byl perspektivní za situace, kdy jsme, a to nejen v teorii, nedokázali překonat nespolečnou péči o památky a péče o sbírky nebo péče o hmotné a nehmotné kulturní dědictví, ale dokonce jsme nepřistoupili aktivně ani k zásadnímu aktuálnímu úkolu, integraci péče o hmotné kulturní dědictví a péče o prostředí či kulturní ekosystém. Viz Rodney Harrison, *Beyond „Natural“ and „Cultural“ Heritage: Toward an Ontological Politics of Heritage in the Age of Anthropocene*, dostupné online na: <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1179/2159032X15Z.00000000036>, vyhledáno 30. 10. 2017.

55 Problém s předmětem monumentiky v Hlobilových textech (pozn. 14), jednou jako teorie památkovosti, tedy jen teorie památkové hodnoty, jinde i typů ochrany a technologie, je v daném ohledu druhotný.

56 Považuji za zbytečné se vracet k téměř zprofanovaným a vyvráceným názorům profesora Richtera, které pocházejí z poněkud nesourodých a nedopracovaných (dle Patočky „laboratorních“) statí (pozn. 12), že památková péče nemůže mít teorii (aniž by vysvětlil, co teorii myslí), když není vědou, a související náznaky, že možná je pouze vědecká teorie a vše ostatní je technologie či filozofie. K tomu též následovníci Jaroslav Petřů, *Ediční poznámka*, in: Richter (pozn. 12), s. 93–95. – Kroupa, *O (ne)potřebě* (pozn. 52).

3

4

Obr. 3. Autenticita je jedním z nejpromyšlenějších pojmů a kategorií teorie památkové péče. Kolik památkářů však aplikuje tyto poznatky a dokáže odlišit díla autentická, a přeci památkově jen minimálně hodnotná? Foto: Vít Jesenský, 2007.

Obr. 4. Mnohovrstevnaté nálezy mimořádných raně středověkých římských maleb v kostele Santa Maria Antiqua na Foru Romanu studoval a propagoval na počátku 20. století umělecký historik Max Dvořák. Nikterak se ale nepozastavoval nad tím, že kvůli odhalení maleb byl demolován barokní kostel ze 17. století. Za několik let se Dvořák, už jako přední evropský památkář, sám stal zosobněním rozdílu mezi zkoumáním uměleckých děl a péčí o památky, ke kterému je třeba dospět. Záběr z exkurze s restaurátorem Wernerem Schmidtem v rámci kursu ICCROM ARIS 07. Foto: Vít Jesenský, 2007.

mo počítá s ovlivněním dobovými sociálními faktory. Jiné metody možného teoretického uvažování vedle „objektivně“ vědeckého lze uvést jen přibližně. Je třeba je hledat v poznávání přirozeného, primárně „intersubjektivního“ světa, jako poznávání neempirické či diskursivní a intuitivní (viz také následující kapitola o způsobech utváření teorie).

Z hlediska teoretických metod bychom s odkazem na novokantovskou klasifikaci věd označili kritické zkoumání památkové péče (s ohledem na její výše charakterizovaný předmět) za především idiografické. Převažující výzkum památkové péče náleží vědám kulturním, a to včetně podceňovaných sociálních a ekonomických. Avšak rozporem vyplývajícím z možného vědeckého řešení teorie v památkové péči je, že musí obsahovat jak teorie tvrdé (odhalující zákony – teorie přírodovědné), tak měkké (mapující a interpretující souvislosti pro porozumění např. pomocí modelů a metafor – teorie kulturní).⁵⁷ To má vliv na ověřitelnost (prokazování korespondencí se skutečností, koherencí

s jiným tvrzením, konsensem či pragmaticky)⁵⁸ i rozdílné možnosti predikce, a tudíž na metodologické pojetí teorie památkové péče jako analyticko-interpretací nebo konstruktivně normotvorné.⁵⁹ Další důvod částečně redukováné funkce předpovědi spočívá u dané teorie v její již řečené těžké ohraničitelnosti a podstatném determinování kontextem jako nedílným či nitelem. Přesto teze, které zpochybňují potenciál teorie napomoci předvídatelnosti památkové péče z důvodů přílišné neuchopitelnosti teoretických koncepcí, považuji za únikové, jakkoliv v monumentologických jevech nelze vyloučit jistou emergenci či epifenoménu. Otázkou přirozeně je, jak budou prognózy vývoje oboru ve své vynucené teoretické obecnosti využitelné.

Teorie a metodologie památkové péče. Vazba metodologie a teorie, jakkoliv se zdá být principiálně a pojmově zcela srozumitelná, je v památkové péči zdrojem mnoha nejasností a mylných východisek. Příčinou může být zvláště chabě zkoumaná a formulovaná metodologie. To souvisí s širokou a komplikovanou strukturou interdisciplinárního oboru, jeho dynamikou pod vlivem měnícího se společenského kontextu a u nás všeobecně stavem výzkumu památkové péče.⁶⁰ Akcelerace sociálních, ekonomických, technických i informačních procesů zásadně redukuje čas na koncipování strategií a jejich ověřování, takže roste počet a vliv limitovaných operativních metodik a návodů.⁶¹

Domnívám se také, že památková péče není jen nástrojem k zvýznamňování objektu u subjektu,⁶² ale patří k ní i to, co procesu zvýznamňování předchází: motivační situace, podnět v hodnotovém vztahení a dokonce hodnotové vědomí, tedy stav subjektu.⁶³ Naznačuji tím, že památková péče není jen aktivita, ale částečně i určitý dynamický stav. Vymezení tohoto stavu řeší teorie a jeho dosažení metodologie.⁶⁴

Teorie odpovídá na otázky co a proč, metodologie na otázku jak. Teorie je tedy předřazena metodologii, která je teorií v praxi. Metodolo-

■ Poznámky

57 Protichůdnost metodologií přírodních a kulturních věd je pravděpodobně řešitelná opravdu jen na úrovni filozofie vědy.

58 Jan Hendl, *Kvalitativní výzkum*, Praha 2008, s. 36.

59 Např. vědecká teorie může stěžejně nabízet predikce umění, maximálně analyzovat „umělecké chtění“. Viz Wolfgang Iser, *Jak se dělá teorie*, Praha 2009, s. 18. Neplatí to samozřejmě o teorii péče o díla umění.

60 Ukázkou může být rozvoj zpracování památkových metodik, o stupeň nižších procesních návodů, v jejichž tematickém výběru, kvalitě zpracování i východiscích se jednoznačně projevuje absence společného metodologického základu. Např. jinak vcelku nadprůměrným metodikám průzkumu a dokumentace památek chybí systematika i počáteční kritérium, co vůbec má být na památkách zkoumáno a proč. Viz Vít Jesenský, *Souvislosti průzkumů a hodnocení památek, Průzkumy památek XVI*, 2009, č. 2, s. 1–2.

61 Skutečnost, že se informace nestíhají adekvátně vyhodnotit, a že tudíž ani nedochází k zaujetí odpovědného postoje vůči řešenému problému, se rovněž odráží v generování stále „praktičtějších“ mezinárodních dokumentů. Viz Natalia Duschkina, *The „challenge of change“ and the 20th century heritage*, in: Michael S. Falser – Wilfried Lipp – Andrzej Tomaszewski (edd.), *Conservation and Preservation. Interaction between Theory and Practice*, Firenze 2008, s. 187–200.

62 Viñas (pozn. 10), s. 213.

63 Další rozvíjení tohoto tvrzení by mohlo směřovat až k úvahám o možnosti transcendentálních (resp. transcendentních) východisek památkové péče.

64 Pregnantně to vyjádřila M. Hauserová: „metodologie stanovuje souhrn postupů ke zvolenému cíli, zatímco teorie památkové péče tento cíl vymezuje (...)“ Viz Hauserová (pozn. 26), s. 43.

5

6

Obr. 5. ICCROM se jako vzdělávací a metodická organizace proměnil ze školícího střediska na místo otevřené kritické mezinárodní diskuse profesionálů o koncepčně metodologických otázkách. Foto: Vít Jesenský.

Obr. 6. „Naše filie nebo fobie by neměly být důležité, když dojde na památkářská rozhodování o památkách. Protože tyto působí na mnoho jiných lidí (a patří jím).“ Zdůvodňoval ve své přednášce Salvador Viñas na letní škole Communication and Teaching Skills in Conservation and Science v ICCROM v Římě v červenci 2013. Foto: Vít Jesenský, 2013.

gie je mnohem blíže řešení praktickému, zručnosti, efektivnosti, know how, zatímco teorie je propoziční know that.⁶⁵ Jelikož však metodologie není jen prostý souhrn metod, ale též dalších souvisejících nástrojů (institucionálních, taxonomie cílů, vzdělávacích aj.) utvářejících společně strategii postupů,⁶⁶ bývá v památkové péči v jistém smyslu zaměřována za teorii (případě systematiku). Děje se tak obzvláště v teorii postavené na činnostech, zdůrazňující jejich principy a často je sdužující do doktríny.⁶⁷ Rozlišení teorie a metodologie jako zdroje a nástroje je zásadní pro analýzu i plánování oborové činnosti památkové péče, ale jejich návaznost náleží k nejnaléhavějším teoretickým úkolům oboru.⁶⁸

Teorie a dějiny památkové péče. Dějiny (historie) památkové péče jsou disciplínou nejčastěji uváděnou paralelně s teorií, nicméně nikdo si nemůže myslet, že by ji nahradily. Památková péče, stejně jako každá lidská zkušenost, vzniká v čase (historie památkové péče jako sled událostí) a lze na ni proto pohlížet jako na objekt řešený historickým výzkumem. V jeho přínosu se však bude opět jednat o tematicky i metodicky částečné poznání, samozřejmě náležející do kulturního obrazu. Historie je totiž ve výsledku dobovou interpretací, odrazem paradigmatu, a je v tom teorii jako „návrhu“ bližší, než si připouštíme při chybném hodnocení

dějepisectví jako „objektivního záznamu“.⁶⁹ Ve zkoumání minulosti se objekt (fakta) a subjekt (dějinný badatel) propojují, protože člověk v něm zkoumá sám sebe.⁷⁰ Tím se ovšem liší historický a teoretický výklad podstaty památkové péče. Historie zkoumá minulost péče o památky nedělitelně od našeho názoru, zatímco teorie se ideálně (!) snaží právě tento názor abstraktně oddělit a analyzovat. Zároveň na rozdíl od teorie historie řeší dosavadní vývoj (nezvratné změny), a ne podstatu fenoménu, nemá přímou prospektivní povahu. Historie památkové péče ve svých neúplnějších dílech domácích a především zahraničních⁷¹ dokládá možnost svých různých tematických zaměření jako dějiny osobností, dějiny institucí a právních úprav, dějiny teorií a koncepcí, dějiny hmotných výsledků (památek jako výsledků památkové péče), dějiny nehmotných výsledků (odborných vyjádření, evidence, dokumentace, přičemž většinou jde o kombinace těchto přístupů.⁷² Mimo to se dějiny památkové péče mohou redukovat na její dílčí disciplíny, jednotlivé druhy památek apod.⁷³

Dějiny památkové péče považujeme za součást širšího pojetí teorie. Vyzdvihovány na její úroveň bývají kvůli jejich omezenému řešení v rámci zmíněných dílčích disciplín,⁷⁴ obecněmu podílu historie jako disciplíny aplikované v památkové péči⁷⁵ a také kvůli přínosu pro porozumění památkové péči, jejímu ukotvení, sou-

no). Viz též Bernard M. Fielden, *Conservation of Historic Buildings*, Oxford 2003. – Vinter (pozn. 13) a další.

⁶⁸ Odpovídá to již pojmenované podceňované součásti předmětu teorie, jednání od objektu k zásahu, od hodnot k cíli, fázi největšího prostupování teorie a metodologie. Návaznost teorie a metodologie v širším pojetí teorie (viz schéma členění) je zároveň poukazem na to, že teorie památkové péče není jen teorií činnosti, ale i stavu, a nemůže tudíž být jen zobecněním praktického konání.

⁶⁹ Např. v masivním postmoderním tlaku přestává být historie stále silněji vnímána jako kontinuum, ale je nahlížena jako dočasné uzavřené epizody.

⁷⁰ V obecném filozofickém náhledu je tedy historický obraz celkový, protože člověk ovládaný svou dějinností odkrývá svůj svět dějinně, smyslu svého konání musí porozumět z dějin. Proměnný horizont porozumění v historických vědách možná nejsilněji z duchovních věd koresponduje s hermeneutickým výkladem podmíněnosti dějinného poznání předporozuměním, respektive propojením historického a současného poznávání. Viz Anzenbacher (pozn. 48), s. 243. – Roman Cardal, Manko hermeneutické metody, dostupné online na: <http://www.distance.cz/rocnik-2004/2-cislo-1/interpretacni-manko-hermeneuticke-metody>, vyhledáno 30. 10. 2017.

⁷¹ Viz pozn. 8 a 9.

⁷² Viz pozn. 8.

⁷³ Všeobecně ovšem platí, že minulost by se měla stát předmětem i jiných diskursů než jen ryze historického.

⁷⁴ Pokus o takové dílčí dějiny byl u nás učiněn např. v SHP. Viz Jana Pařízková Čevonová, Vývoj stavebněhistorického průzkumu v českých zemích, in: Jan Beránek – Petr Macek (ed.), *Metodika stavebněhistorického průzkumu*, Praha 2015. Dostupné online na: <https://www.npu.cz/publikace/metodika-stavebnehistorickeho-pruzkumu.pdf>, s. 70–112, vyhledáno 30. 10. 2017.

⁷⁵ Např. interpretací historicity jako dílčí památkové hodnoty se ocitáme zcela na půdách oborové teorie. Viz Riegl (pozn. 32). Obecně je však zabývání se historií dědictví, které se nesplicí, ale užívá, znásobením podvědomé funkce zkoumání dějin, hledání trvalosti a potažmo věčnosti. Viz Jan Sokol, Člověk jako osoba, dostupné online na: <https://is.muni.cz/www/384/30618506/koncepty/Jan-Sokol-Clovek-jako-osoba.pdf>, vyhledáno 30. 10. 2017.

■ Poznámky

⁶⁵ Jaroslav Peregrin, Myšlení a pravidla, in: David Krámský (ed.), *Kognitivní věda dnes a zítra*, Liberec 2009, s. 62–63.

⁶⁶ Zejména pro metodologii interdisciplinární památkové péče se inspirací může zdát poněkud těžko uchopitelný pokus o všeobecnou metodologii – praxeologii. Viz Tadeusz Kotarbinski, *Praxeologie*, Praha 1972.

⁶⁷ K doktríně viz přednášky Miloše Solaře (nepubliková-

dobému koncipování a plánování.⁷⁶ V posledních třech důvodech se pochopitelně skrývá nebezpečí problematického suplování teorie. Dějiny se mohou stát zdrojem zkušenosti pro teorii, ale samotná teorie je nezbytná pro studium dějin. Vymezuje jim totiž objekt zájmu.⁷⁷

Teorie památkové péče a management a politika. Politika (nedělitelná od ekonomiky) a řízení v památkové péči se její teorie pochopitelně dotýkají tím, že vytvářejí nebo nevytvářejí zázemí jejího systematického rozvíjení a že obstarávají její aplikaci. Jinými svými zásahy, a zvláště v jiném měřítku, zásadně ovlivňují kontext působící na formování teorie.⁷⁸ (V této souvislosti by bylo možné, a patrně i vhodné, rozvinout kvalifikovanou diskusi, zda politika a ekonomika nejsou vzhledem k svému postavení a dopadům specifickými, nadřazenými, ustavujícími subsystémy v paradigmatu teorie památkové péče.) Příkladem zpolitizovaného faktoru považovaného za rozhodující pro soudobou teorii památkové péče je globalizace. K rozporům teorie a managementu může dojít v definování předmětu, v prvé řadě ovšem cílů, respektive jejich taxonomii. Teorie definuje cíle obecné, ideální, týkající se památkové péče jako společenského fenoménu nebo minimálně oboru.⁷⁹ Tyto cíle reagují na skutečnost jakoby z vnějšku.⁸⁰ Teoretické cíle představují určitou vizi a jejich funkcí je zprostředkovat predikci vyplývající z porozumění. Politika a management transformují teoretické cíle v konečné, praktické, strategické a taktické, dosažitelné, v priority. Berou při tom v úvahu další faktory a reálné možnosti přímo řízené skutečností, např. instituce. Funkcí těchto cílů je regulace (nebo i normy) a motivace.⁸¹

Vedle výše komentovaných poznávacích a zprostředkovávacích subsystémů navazujících na teorii jsou důležité i další, které se prozatím jeví s teorií se nepřekrývající nebo vůči ní nejasné (edukace, právní normování). Ke komplexnímu utváření teorie je také třeba připomenout, že nejen metodologie, ale také objekt zájmu teorie (památková péče) má své příbuzné oblasti, jejichž teorie může sloužit jako vzor nebo zdroj poznatků. Máme na mysli sbírky a dokumenty (také restaurování), životní prostředí (např. krajina), kulturní dědictví, architekturu, archeologii, popřípadě vzdělávání. Přesto jsou ve jmenovaných blízkých jevech i oborech teoretické náhledy ve východiscích odlišné od památkové péče.⁸²

Zdroje, způsoby utváření a formy teorie památkové péče

Způsoby vzniku a zvláště komunikace teorie jsou zásadní pro její uplatnění, ale i formování jejího obsahu. Tvorba teorie je z větší části

komplexní kognitivní proces a jako takový do značné míry postižitelný kognitivní vědou,⁸³ která se však nebude vyslovovat ke struktuře teorie. Teorie ovšem rozhodně není popisem či shrnutím praxe, nevzniká pouze jednoduchým empirickým pozorováním.⁸⁴ Teoretické poznávání je více logickým vyplýváním z premis, zobecněním, redukcí, abstrakcí a vždy rozhodováním.⁸⁵ Avšak jak už bylo připomenuto, teorie je výsledkem nejen logického či vědeckého poznávání (které se ostatně i metodicky stále proměňuje), nýbrž také dalších psychických činností jako představivosti, fantazie, mentálního obrazu, kreativity, intuice (náhlého vhledu), emocí a s nimi spjatých hodnot (skutečnosti nejen rozumově ovládnuté, ale i prožívané, pocítované, „hodnocené“), projevů sociálních a kulturních návyků (zvyků, tradic). I pak je samozřejmě úkolem teorie prožitky racionálně uchopit a komunikovat.⁸⁶ V tomto zorném úhlu je vhodné teorii jako poznání nahradit teorií jako porozuměním a filozofickou oporu jejího řešení hledat v již připomínané hermeneutice.⁸⁷

Stavebními prvky teorie jsou koncepty – pojmy. Druhou stranou mince pojmů je jazyk, nikoliv ale jako prostá terminologie, nýbrž jako racionální kostra teorie. Předřazenou roli prostoru pro uplatnění dané kostry hraje tudíž logika (princip i apriorní věda). Nicméně v teorii jako sociálním fenoménu se vždy projevuje dobový diskurs, je nutné ji vnímat v určitém kontextu problematiky i oboru.⁸⁸ Účelně může taková teorie vzniknout jen na základě konsensu teoretiků, památkářů a pozitivních účastníků procesu péče.

Výše uvedené charakteristiky se vztahují předně na teorii v užším smyslu, na celistvý výklad. K široké teorii památkové péče lze ovšem počítat i teoretické poznávání dalších praktických či poznávacích činností (průzkum a dokumentace, evidence a tvorba databází, prohlásování kulturních památek, materiálová a technologická řešení, ekonomické a právní zajištění atd.). Jejich zobecnitelné poznatky se totiž výrazně a přímo podílejí na hlavních teoretických tvrzeních. Vedle úzkého a širokého pojetí metodologického je též potřeba uvažovat o různých úrovních aplikačních: obecné (vize, strategie), metodicko-tematické (zásady zpracované pro realizaci) a instrumentální (konkrétní návody). Úroveň obecnosti teorie spolu nerozlučitelně souvisejí, musí být prostupné. Pokud se zaměříme pouze na produkty jedné z nich, kupříkladu na metodiky, nebudeme schopni v nich vyložit a obhájit nezbytnost navrhovaných praktických řešení bez poznatků vyšší obecné teorie, které osvětlují pojmy a zákonitosti souvisejících procesů. Aplikační úroveň můžeme nahlížet i v opačném působení, jako míry zobecnění zkušenosti.⁸⁹ Účelem

■ Poznámky

76 Je skutečně škoda, že převaha historických prací v památkové péči se soustředí na dějiny památek a minimum na dějiny samotných památkářských zásahů, ze kterých bychom mohli čerpat ověřené poznatky o vhodnosti a dopadech památkářské terénní práce, způsobů obnovy atd. Tento potenciál domácí památkové péče pro poučení z jejích dějin „praxe“ pokládám za mnohem přínosnější než mnohá bádání rozvíjející historicismus.

77 Zkoumání památek jako součástí či faktoru obecné historie ve vztahu k vědomému jednání subjektu (péče) se sice stává předmětem diskursu didaktiky, sociologie nebo i kulturní antropologie, ale jeho úroveň a přínos teorii památkové péče jsou u nás prozatím žalostné. Viz např. Jiří Šubrt – Jiří Vinopal et al., *Historické vědomí obyvatel České republiky perspektivou sociologického výzkumu*, Praha 2013.

78 Jedním z takových nástrojů je ideologie. Viz Ján Bakoš, *Pamiatky a ideológie*, in: Idem, *Intelektuál a pamiatka*, Bratislava 2004, s. 244–263.

79 Těmito cíli rozumím očekávání, ideální představy anticipující výsledky, záměry např. v podobě modelu.

80 Viz Jesenský (pozn. 25).

81 V domácím prostředí mohou být za doklad zjednodušeného radikálního formulování cílů a institucionalizace péče o kulturní dědictví bez dostatečné opory v obecné teorii pokládány např. názory architekta Kouckého. Viz Roman Koucký, *Úřad kreátora*, Praha 2008.

82 Vít Jesenský, *Contemporary Theory of Conservation*, dostupné online na: https://www.academia.edu/29538222/Contemporary_Theory_of_Conservation, vyhledáno 30. 10. 2017. Podobně v pracích vznikajících v pracovní skupině Theory and History of Conservation ICOM CC. Viz <http://www.icom-cc.org/41/working-groups/theory-and-history-of-conservation/pdf>, vyhledáno 30. 10. 2017.

83 Problémem je, že kognitivní věda je sama o sobě vyvíjející se interdisciplinární obor. Viz Krámský (pozn. 65). – Karel Pstružina, *Svět poznávání. K filozofickým základům kognitivní vědy*, Olomouc 1998.

84 To je ovšem nutným předpokladem a podstatnou součástí zkušenosti.

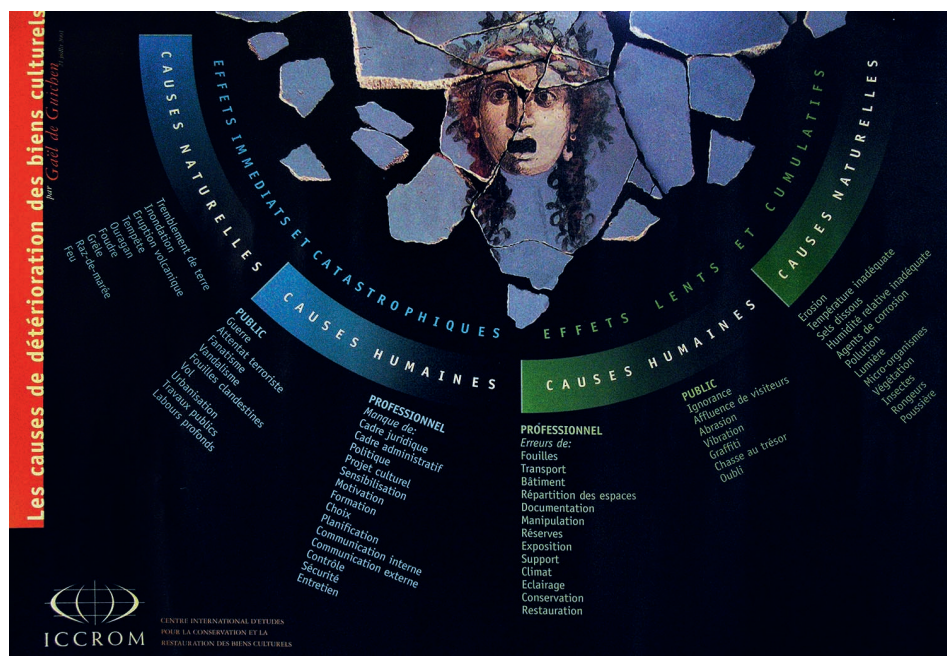
85 Ladislav Tondl, *Poznání a znalosti*, in: Krámský (pozn. 65), s. 69–80, cit. s. 74.

86 Takovými jevy, které se teoreticko-vědeckému poznání vzpírají a které bychom při snaze se jich výzkumně zmocnit (třeba kvalitativními či antropologickými metodami) pouze zničili, jsou např. tajemství, nostalgie apod. Tyto aspekty antropologického původu nepochybně do památkové péče patří, nejsou zanedbatelné, možná jsou velmi významné. U nás o nich přednáší a píší v souvislosti s krajinou například památkáři Vojtěch Lásk a nebo Dana Novotná.

87 Fajkus (pozn. 40), s. 269–270.

88 Viz pozn. 31.

89 Jde o analogii míry zobecnění empirie ve vědeckých teoriích. Např. Jiří Reichel, *Kapitoly metodologie sociálních věd*, Praha 2009. K otázce teorie dle dosahu Hendl (pozn. 58), s. 30.

Obr. 7. Pojmy a tvrzení o praktické péči uspořádané v teorii mohou při patřičné prezentaci získat značnou účinnost. Schéma příčin poškození památek vytvořené mezinárodní organizací ICCROM.

kazováno i u teorie architektury. Viz Ondřej Beneš – Oldřich Ševčík, *Teorie a kritika architektury v Českých zemích – k čemu jsou, v jaké jsou kondici a v jakém kontextu dnes účinkují?*, dostupné online na: <http://stempelbenes.blogspot.cz/2017/11/princeton-beatriz-colomina.html>, vyhledáno 17. 11. 2017.

92 V případě mezinárodních dokumentů je vedle nepřítomnosti faktických východiskových dokladů na povážet také to, že nejsou aktualizovány. (Jako výjimky mohou sloužit Burra charta, Operativní směrnice pro implementaci Konvence Světového dědictví UNESCO nebo etické prohlášení – viz pozn. 49.)

93 Expertnost experta však není většinou nijak prokazována.

94 Situace v domácí památkové péči mě vedla dokonce ke shrnutí, že v Národním památkovém ústavu jsme schopni slušně zkoumat památky, ale téměř jsme rezignovali na výzkum samotné památkové péče. Rozhodně tento stav nemůžeme omlouvat jako logický projev pouze interpretovatelné reality kultury nebo důsledek postmoderního diskursu rezignujícího na pravdivost a relativizujícího poznání. Stačí srovnání s jinými odbornými oblastmi, jako je vzdělávání či životní prostředí. Šířeji k problémům analýzy stavu památkové péče viz Jesenský (pozn. 25).

95 V menšině je důvodem esejistického pojednání nedostatek prostoru v médiu. Jedním z posledních českých příkladů je stať Pavly Melkové Celostní a aktivní ochrana památek – Pavla Melková, *Humanistická role architektury*, Řevnice 2016, s. 99–134.

96 Skvělým příkladem přínosnosti metody diskuse byl seminář k teoretickým aspektům památkové péče na FA ČVUT v listopadu 2016 (organizovaný doc. Hauserovou z tamějšího Ústavu památkové péče a doktorem Prixem z ÚDU ČAV), ještě podtržený prezentací výsledku formou jednoduchého, u nás nepochopitelně nevyužívaného úplného videozáznamu – viz <http://pamatky-facvut.cz/download/tapp.php>, vyhledáno 30. 10. 2017.

97 Poměrně stěžejní otázkou výstupů teorie památkové péče je jejich prezentace na webu, byť i v různých formách. Názorné srovnání mezi možnostmi a přínosem oficiální – institucionální – a osobní, spíše blogové stránky může být www.npu.cz a <https://ceskaplacka.wordpress.com> Jana Sommera.

98 Viz pozn. 67.

99 Poněkud méně pozornosti je v doktrínách věnováno analýzám stavu a motivacím činností.

100 Jde o zdůrazňovanou strategii „capacity building“. I nejschopnější teoretici musí mít samozřejmě k dispozici určitou konsensuálně formulovanou teorii, ale není kladen takový důraz na její úplné a sofistikované definování, jako spíše na její osvojování. Viz také následující kapitoly o původcích teorie.

101 S již uvedenou nutností kritického posuzování jejich argumentace.

hierarchizace aplikačních úrovní teorie je v první řadě napomoci jejímu uplatnění.⁹⁰ Podobně je tomu s odlišením řešení teorie jako mezinárodní a národní, respektive kulturně ohraničené.

Ze sledování teoretických výstupů je patrné, že teoretické odvozování svádí k podceňování východiska empirické znalosti. Aby ale teorie mohla generalizovat, musí nejdříve zkoumat a kriticky hodnotit.⁹¹ A zde shledávám velký nedostatek zahraniční, především však domácí teoretické konceptualizace památkové péče. Je jím neuspokojivé poznání reality praxe, její nedostačující doložení, obzvláště výzkumné. Na elementární otázku, jak víme, jaká památková péče skutečně je, nebo zda se v tom nemýlíme, se uvádějí jako argumenty jednotlivé příklady, které neprokazují, ale demonstrují, dále mezinárodní dokumenty nebo prostě výroky jiných autorů, v naprosté převaze také postrádající důkazy.⁹² Žádný z těchto argumentů nelze považovat za dostatečný objektivizovaný podklad, jakými jsou v první řadě výzkumy kvantitativní nebo i kvalitativní. Znalost nahrazujeme názorem v nejlepším případě zaštitěným expertně⁹³ a minimálně korigovaným intersubjektivitou. O stavu naší památkové péče nám citelně chybějí v první řadě výzkumy sociální a ekonomické.⁹⁴ Jedním z projevů nedostatečného dokládání zkušenosti v teorii může být její časté prezentování ve formě esejů s minimálním odkazováním na ověřitelné zdroje předkládaných tvrzení.⁹⁵

Výstupem teorie památkové péče nemusí být a neměl by být ani zdaleka jen definitivní koncept, spis, ale spíše dosažené myšlení, vědomí (porozumění), konkrétněji intenzivní diskuse,⁹⁶ platforma⁹⁷ a zázemí teoretického výzkumu

a prezentace, rozvíjení personálně odborného potenciálu, spolupráce s příbuznými obory, prosazování do výuky vysokých škol.

Jedním z diskutovaných pojetí teorie památkové péče je doktrína.⁹⁸ Jakkoliv existuje mnoho nejistot v její charakteristice, typickými znaky doktríny jsou celek tvořící souhrn zásad či principů, funkčnost opírající se o autoritu, normativnost a definitivnost.⁹⁹ Minimálně druhý, třetí a čtvrtý znak jsou v dnešní společenské realitě nesnadno dosažitelné. Z toho důvodu se v řešení funkčnosti teorie začíná oproti definitivnosti doktrín (charty apod.) zdůrazňovat úloha osob rozvíjejících a aplikujících teorie, expertů a zprostředkovatelů, jejich odborný růst a pozice a kontinuální dialog těchto odborníků navzájem i s dalšími obory a veřejností.¹⁰⁰ Naznačená představa o výstupech teorie nachází oporu ve stoupající tendenci obrátu k subjektu v památkové péči.

Komentované výsledné formy teorie lze zpětně prezentovat jako podstatné zdroje jejího dalšího utváření. Z těch je ale na prvním místě zkušenost reality, praxe. Dále jsou to poznatky z teoretických děl, mezi nimiž mimořádné postavení mají mezinárodní charty, úmluvy a doporučení.¹⁰¹ Zároveň je nutné přiznat, že máme k dispozici jen minimum textů, které jsou

■ Poznámky

90 To je jednou z odpovědí na připomínky J. Štulce k přílišnému přeceňování významu teorie pro výsledky památkové péče. Viz Josef Štůl, *Teorii péče o památky? Ano, ale jakou vlastně?*, in: Pilz – Dupal (pozn. 15).

91 Na to, že teorie není akumulovanou zkušeností, ale také ne „infotainmentem“, ale interpretací fakticity, je pou-

skutečně, nikoliv jen domněle domyšleny do podoby ucelené teorie památkové péče,¹⁰² takže možnosti rozborů těchto vzorů jsou dosti omezené.

Kdo utváří teorii památkové péče

Autoři a obecně subjekty podílející se na formování teorie památkové péče rozhodně nejsou jejím zanedbatelným faktorem. Přirozeně očekávané je utváření teorie zevnitř profesionálního oboru, památkáři. Nejvíce totiž splňují nárok na znalost a monitoring praxe a jejího vývoje (s výše vyslovenými výhradami k objektivizaci těchto poznatků výzkumem). Profesionální památkáři mohou rovněž nejpraktičtěji naplňovat funkčnost – objasňování teorie veřejnosti, což bývá od teoretické práce většinou oddělováno. Dále patří k tvůrcům teorie či jejím přispěvatelům další profesionálové a odborníci podílející se na památkové péči, popřípadě příbuzných oborech. Nejčastěji jsou to historici umění, archeologové, architekti a restaurátoři. Jejich nedostatkem bývá dílčí pohled na problematiku.

Specifickou skupinou jsou pak vysoké školy či vědecké instituce, respektive akademičtí a vědecktí badatelé. Jejich přínos je úměrný jejich často vysoké teoreticko-koncepční a komunikační erudici, ale opět stejně častému nedostačujícímu vzhledu do aktuální reality oboru. Proto bývají nejlepšími teoretiky praktici z oboru, kteří se zároveň či následně stali vysokoškolskými pedagogy a badateli.¹⁰³

Teorie památkové péče je samozřejmě kolektivním dílem. Individuální autorský podíl se patrně nejvíce uplatní v obecné teorii, ale při praktickém rozpracování roste potřeba spolupráce odborných (popřípadě řídicích) spolupracovníků. Mluvíme-li o tvůrcích, je na místě připomenout již zmíněné související vytváření podmínek pro práci na teorii, která bývá optimálně vnímána jako integrovaná disciplína, instituce i personální obsazení.¹⁰⁴

Vedle kompetencí odborných a etických je zvláště pro interpretaci teorie potřebná důvěra k jejím původcům. Tento nárok vystupuje do popředí zejména v dnešní společnosti, která je silně individualizovaná, popřípadě zaměřená úzce skupinově, její odborné složky uzavřené a politická reprezentace odloučená.¹⁰⁵ Určitou nadějí rozvoje teorie památkové péče je její mezinárodní diskutování i formování, k čemuž slouží řada platform.¹⁰⁶ Jednou z nejpodstatnějších podpor, která je od těchto institucí očekávána, je zajišťování autority.¹⁰⁷

Funkce, uplatnění a důsledky nedostatků teorie

Funkcí teorie je obecné porozumění památkové péči, které umožní třeba i omezené predikování a potažmo regulování (nikoliv normová-

ní). Teorie tak plní důležitou integrační úlohu, působí proti chaosu. Nejen kritickou reflexí, ale vytvářením vize, formulováním kontextů a cílů je teorie předpokladem další oborové analýzy, vymezování priorit, koncepčního řešení oboru, udržování jeho identity. Teorie je rámcem působení vědy, řešení metodologie a legislativy v památkové péči. Je taktéž oporou politiky a ekonomiky až na úroveň managementu. Teorie je základem pro zprostředkovávání památkové péče veřejnosti včetně edukace. Pomáhá vymezovat oborový étos, etiku a hodnotovou hierarchii a preference. Teorie je pomůckou formování profesní kvality památkáře v každodenním kritickém rozvažování a názorovém ukotvení. V každém odborném vyjádření památkáře se odráží jeho porozumění pojmům, procesům i smyslu památkové péče. Vzhledem k nenormovatelnosti hodnocení a proměny hodnot není přitom dané porozumění přidaným vylepšením, ale nezbytnou kompetencí. Teorie je pomůckou širšího začleňování, vytváření prestiže organizace a rozvoje spolupráce s jinými institucemi a obory včetně zahraničních. Aplikace teorie v praxi je předpokladem jejího ověřování a dalšího rozvoje.¹⁰⁸ Podle pojetí teorie je pro její využitelnost potřebná určitá popularizace. Efektivnost teorie je totiž závislá mimo jiné na znalostech a vůli příjemců, další vnější i oborové podpoře a obecně na stavu společenského vědomí.

Uvedený výčet uplatnění je zároveň dostatečnou náповедou k tomu, co všechno znamená absence rozvíjení teorie památkové péče pro ni jako duchovní i praktický obor. Mimoto však povrchní či nesystematické zabývání se teorií znamená oslabování památkové péče jako jevu, jako součásti kultury.¹⁰⁹ Jak již bylo v textu naznačeno, tento stav u nás dnes do značné míry existuje. Odpovědnosti za daný vývoj, byť v různé míře, se nemohou zřeknout Národní památkový ústav ani další veřejné instituce (vysoké školy, Akademie věd ČR a popřípadě další výzkumné organizace). Dávno bylo také konstatováno: „*Žádná teorie nevyloučí ,nekvalifikované rozhodování o způsobu řešení úkolů v praxi‘. Je výsadou a předností teorie, že je vždy obecná, zatímco každá praktická činnost je realizací konkrétního záměru (volbou mezi možnými alternativami). O záměru a řešení úkolů rozhodují především a hlavně jednající a řídicí subjekty, nikoliv teoretici.*“¹¹⁰ „*Výcho-*

deduktivně konstruované modely teorií (vycházející samozřejmě z potřeb praxe). Problém lze nahlížet jako klasický pohyb výzkumu mezi empirií a hypotézami.

103 Platí to nejen u nás, ale potvrdí to i nahlédnutí do seznamu členů výboru TheoPhilos ICOMOS nebo také na respondenty ankety v tomto čísle ZPP.

104 Výzkumných či vysokoškolských institucí věnujících se teorii památkové péče jako samostatné problematice je minimum i ve světě (i zde jde spíše jen o jednotlivé osobnosti). V domácím prostředí jsme na tom ještě hůře, protože s výjimkou několika dílčích pokusů, spíše jedinců, není na žádné vysoké škole ani Akademii věd etablována jako předmět výzkumu (natož obor) nejen teorie, ale ani památková péče jako celek. K přehledům výuky památkové péče na vysokých školách viz zastarávající rozbor Vít Jesenský – Zdena Jesenská, Návrh obecné koncepce vzdělávání odborných pracovníků ve státní památkové péči, dostupné online: https://www.academia.edu/8486671/Návrh_obecné_koncepce_vzdělávání_odborných_pracovníků_ve_státní_památkové_péči, vyhledáno 30. 10. 2017. – Vít Jesenský, Systematická výuka památkové péče na vysokých architektonických školách v zahraničí – zkušenosti, náměty a argumenty, dostupné online na: https://www.academia.edu/8484699/Systematická_výuka_památkové_péče_na_vysokých_architektonických_školách_v_zahraničí_-zkušenosti_náměty_a_argumenty, vyhledáno 30. 10. 2017.

105 Důvěry k některým tvůrcům a jejich teoriím je proto dnes dosahováno za pomoci srozumitelnosti, popularizace, klipovitě formy jazyka atd. Viz pozn. 10.

106 Jmenované výbory ICOMOS, ICOM CC, vysoké školy, částečně Rada Evropy, UNESCO, Getty Conservation Institute, Asociace kritických studií kulturního dědictví (viz <http://www.criticalheritagestudies.org>), APT – The Association for Preservation Technology International, některé mezinárodní časopisy (v převaze zabývající se kulturním dědictvím) atd.

107 V teorii památkové péče lze za takovou odbornou autoritu považovat mnohokrát citovaný TheoPhilos ICOMOS, popřípadě ICCROM a Gettyho Conservation Institute. Počet odborníků zabývajících se teorií památkové péče (nikoliv univerzálně teorií kulturního dědictví) systematicky, dlouhodobě a prezentujícími se i na mezinárodním poli je maximálně 40–60.

108 Je proto žalostné, že až na naprosto tradiční výjimky (Benátská charta) se v literatuře domácí ani zahraniční neověřují dopady teoretických postulátů na praxi v jejich jednotlivých úrovních. Jde tedy spíše o expertní odhady a názory. Např. v domácí praxi se zdá, že obecné porozumění hodnotové teorii do ní ve skutečnosti příliš neproniklo a diskursu vládní značná pojmová voluntarizace. K témuž problému na mezinárodním poli viz Bogusław Szmygin, Classification of Historical Monuments, in: Andrzej Tomaszewski (ed.), *Values and Criteria in Heritage Conservation*, Firenze 2008, s. 153–158.

109 Studie k využívání teorie v praxi památkové péče se vyskytují v publikacích zcela výjimečně a většinou jako součást politiky (koncepce, charty...).

110 Dorotíková (pozn. 36), s. 50.

■ Poznámky

102 Nejisté je, zda rozbořem existujících děl všeobecně považovaných za klasické teorie (od Ruskina přes Riegla až k Brandimu, Wagnerovi či Viňasovi) lze induktivně určit, co je teorie, nebo zda na těchto dílech naopak testovat

Co je teorie památkové péče

Teorie památkové péče se zabývá podstatou (předmět a základní východiska) a cíli památkové péče, které zpracovává v konzistentní výkladový systém.

SYSTÉMOVÉ POJETÍ

- 1) soubor poznání (idejí)
- 2) činnost vytváření poznání a jeho zprostředkování (teorie jako součást – metoda péče)
- 3) speciální disciplína památkové péče
- 4) institucionální zázemí (ICOMOS TheoPhilos, ICOM CC, ACHS, vzdělávací instituce...)

PŘEDMĚTOVÉ POJETÍ

- 1) užší – specializovaná
systém ideového základu (podstaty a cílů) – záměrný model
(především teorie hodnotového procesu)
- 2) široká – všeobecná
souhrn ideového základu a teoretických nástrojů koncipování a uplatňování teorie – terminologie, metodologie (včetně metodologie ekonomiky, legislativy, řízení, výzkumu, vzdělávání), dějiny oboru, systematika (památkového fondu a institucionální) a filozofie (především axiologie, etika a estetika)

APLIKAČNÍ POJETÍ

- 3 úrovně obecnosti a dosahu teorie
 - 1) obecná – formálně abstraktní
(zabývá se systémem, strategickými cíli, modely, filozofickými základy)
 - 2) metodicko-tematická
(rozpracování obecných východisek do zásad, mezinárodních dokumentů, metodologie...)
 - 3) instrumentálně aplikovaná
(zobecnění konkrétní praxe, empirická nauka, metodiky...)
- V opačném pojetí stupně zobecnění zkušenosti (1. souhrnná informace, 2. generalizace zkušenosti a dílčí zákonitosti, 3. obecné zákonitosti).

OBJEKTIVÉ POJETÍ

- 1) univerzální (mezinárodní)
- 2) kulturně ohraničená (např. národní)

METODOLOGICKÉ POJETÍ

- 1) analyticko-interpretace
shrnutí existujících zkušeností pro definování současnosti s cílem porozumění (mohou mít povahu heuristickou – předběžnou, průzkumnou...)
- 2) konstruktivně normotvorná
konstruování vize, modelů, cílů, popřípadě standardů s cílem predikce
(může být až dogmatická)

ŘEŠENÍ TEORIE

- 1) výzkum (teorie vědecká)
- 2) odborná diskuse
- 3) intuitivně („selský rozum“), emoce, vzpomínky, mýtus

METODICKÉ POJETÍ

- 1) výzkumná (utvářena výzkumem)
- 2) diskursivní (výsledek diskuse, konsensu, tradice, autority)
- 3) intuitivní (výsledek vcitování, představivosti, vnuknutí)

Obr. 7. Členění pojetí teorie památkové péče.

ovšem měla opět být teorie. Kruh by se uzavřel.“¹¹¹

Závěr

Teorie je integrální součástí památkové péče jako teorie fenoménu i činnosti, navzájem se podmiňuje s její praxí. Otázkou k řešení v našem prostředí tudíž není, jak moc je teorie potřebná, ale jak je možné, že je tak nedostatečně zpracovávána na rozdíl od praktických postupů a jaké důsledky takové opomíjení má. Jedním z nich je, zdá se, minimální povědomí o tom, co vlastně teorie je, respektive může být. Svou roli v neutěšeném stavu může sehrávat i určitá metodická a obsahová náročnost teoretického uvažování ve srovnání s běžným empirickým zkoumáním. Pokud má být teorie přínosná novými myšlenkami, a ne kompilační rešerší cizích textů, vyžaduje jistou kontinuitu, hloubku a zároveň odstup, možnost pozastavit se v přemýšlení a navíc základ v delší zkušenosti. I když teorie nemůže být pouze pragmatická, bez vazby na empirii jí hrozí formálnost, schematičnost a manipulovatelnost. A konečně, minimální přínos má nesrozumitelně interpretovaná teorie. Nicméně pocit, že teorie se dnes odcizují realitě, přirozenému světu, vyplývá z jejich větší abstraktnosti či nevýstižnosti oproti dřívějšímu (alespoň u většiny z nich), ale z větší individualizace a hodnotové relativizace konání lidí a jejich nedůvěry v obecná řešení a koncepty, z jejich neochoty až obavy jednat s vizí, svobodně.

Tento článek se nezbýval tím, jaká je současná teorie památkové péče. Po stránce metodologické se však důležitými výzkumnými otázkami stává rozhodování o řešení teorie jako komplexní široké, nebo úzké ideové, teorie vize, nebo teorie kritické reflexe, teorie vědecké, nebo teorie porozumění, teorie normativní a doktrínální, nebo interpretativní a konsensuální, teorie hodnotové, nebo činnosti.

Při koncipování textu se také ukázalo, že jakékoliv systematické rozpracovávání tak komplexní problematiky, jako je teorie památkové péče – interdisciplinárního systému, vede k obsáhlosti, jíž se lze vyhnout pouze restrikcí na některé problémy a kritéria (bez manipulujícího zjednodušení), nebo maximálním zevšeobecněním na hranici pochopitelnosti sdělení.

■ Poznámky

¹¹¹ Doplněk M. Hauserové.